

ELCO BRINKMAN

Bouwen
en
bewaren

M E M O I R E S

2019 Prometheus Amsterdam

Voor onze (klein)kinderen:

Eduard en Paula met David, Thomas, Berenice†, Sarah, Eva en Romijn

Cristine en Olaf met Ava, Coco en Enzo

Henriëtte en Willem met Maxime en Ebe

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

© 2019 Elco Brinkman

Omslagontwerp Suzan Beijer

Foto omslag Robin van Lonkhuijsen/ANP

Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort

Zetwerk Elgraphic

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3936 0

1

Tussen veel vuren

Tal van gebeurtenissen in dit boek zijn uit mijn echte leven gegrepen, sommige virtueel als in een ambitieuze toekomstdroom. En er staan meer dan alleen oneliners in. Hoe gekleurd je er soms ook op staat, het totaalbeeld is meer dan iemands oogopslag of de bescheurkalender van één dag. Mijn eclectische interesses liggen vooral in zaken van algemeen belang, naast stedenbouw en beeldende kunst. Mijn drijfveren, ambities en plannen probeerden meestal voorbij het incident van de dag te komen. En voor mij is het publiek domein van veel meer waarde dan een mooi, schoon laantje vóórdat de grote massa daar is komen eten en drinken. Niet omdat dit domein daarom groot zou moeten zijn, maar wel zinvol en mét resultaat van allerlei gepolder onder NAP. Voor nop gaat immers alleen de zon op!

Onder de oppervlakkigheden van deze tijd gaan uitdagende en verlekke-rende vergezichten naar morgen en overmorgen schuil. Nemen we op weg daarheen nog wel voldoende tijd om terug te kijken op successen en vergeefsheden van vroeger? Gaan we nog voldoende op herhalingsoefening of vertrouwen we liever op ons eigen gelijk? Staan we wel voldoende stil bij de zin van continu maar in eigen richting achter een bal aan hollen die toch rond blijft? Achter racers die uit de bocht dreigen te vliegen als ze nog sneller dan met een split second verschil finishen? Staren naar beurskoersen van bitcoins in tienduizendsten achter de komma gemeten? En wat is de zin van een puntenwolk in een gemiddeld koopkrachtplaatje voor miljoenen? Hoe ziet het leven eruit wanneer het mensen niet meezit? Wat als de natuur wordt teruggebracht tot slechts een – overigens prachtig – Singelparkje in Leiden of de Hofvijver, waarop ik vanuit mijn werkkamer thuis en in Den Haag mag uitkijken?

Met dit soort vragen in het achterhoofd ben ik, gelouterd door het leven tot nu toe, mijn zolder op gaan ruimen. Hoewel ik jarenlang gemeenteraadsnotulist ben geweest, heb ik verslagen van vele openbare bijeenkom-

sten en geheime gesprekken waaraan ik mocht deelnemen nooit nagelezen. Soms had ik een voorzienbare agenda, meestal niet. Dan was je vaak dag en nacht bezig en in zulke uren in zekere zin publiek bezit. Nu ik een en ander ervan terugvond, past mij terughoudendheid in het geven van een oordeel over mijn eigen doen en laten. Meer ligt trouwens in openbare archieven of die van bedrijven en instellingen. Het meest waarschijnlijk is dat indrukken en beelden, herinneringen misschien, her en der rondgaan. De virtuele dwaaltocht langs dat alles gun ik anderen graag, omdat ik in het publieke domein in algemeen belang veel heb rondgezworven. Ik heb immers in mijn werkzame leven niet mijn billen blauw vergaderd voor mijn eigen belang. Zo veel mogelijk mensen aan het werk helpen en houden was en blijft daarbij voor mij investering nr. 1. Dat is vaak makkelijker gezegd dan gedaan. En toch is 'een onsje minder' consumeren uiteindelijk beter verteerbaar dan tegen een schuldenbrij op je bord blijven aanhikken. Plezier heb ik aan mijn werk wel beleefd overigens. In het algemeen, weet ik. En meestal in het algemeen belang dus, hoop ik. Waarom zou ik dan mijzelf het laatste oordeel over mijn werk gunnen?!

Mijn openbare leven is veelbesproken. Wat nog privé is blijft geheim. Wie zoals ik vaak op een voorzittersstoel heeft gezeten en van daaruit meningen en besluiten namens anderen naar buiten brengt, heeft meestal al een heel traject achter de boeg. Daarna mag hij/zij fungeren als boegbeeld tussen veel vuren. Een mannenbroeder is daarbij niet het meest voor de hand liggende beeld in een tijd waarin vrouwen hun rol in de maatschappij begrijpelijk en terecht opeisen. Als ik dat aan boord van het Schip van Staat al niet zou hebben gezien (*quod non*), dan zou ik er thuis en door ons ruime nageslacht wel voldoende aan zijn herinnerd. Hun mondigheid en zelfstandigheid zijn mede het product van wat zich sinds de jaren zestig van de vorige eeuw in de maatschappij ontwikkelde. En van hun opvoeding, voor wie mijn Janneke niet in de laatste plaats eeuwige lof verdient, naast wat ik er zo nu en dan bijmengde op haar kleurrijk palet. Tussen zulke vuren mocht ik meestal mijn weg banen.

Huiselijke waarden en opvattingen zijn niet per definitie congruent met bestuurlijke ervaringen en oplossingen in een steeds grotere wereld. Van die uitwisseling kun je veel opsteken, mits je ervoor open wilt staan. Daarom zijn, denk ik, vele beelden van mijn optreden enerzijds goed herkenbaar omdat ze dicht bij mensen en praktijken van alledag stonden. Anderzijds

Einde van CDA-verkiezingscampagnetocht, 1994.

leeft waarschijnlijk ieder wel met een min of meer expliciet waardenpatroon van waaruit zijn/haar gedrag en mening opwelt. Een opwelling is geen proefschrift, maar daarom vaak beter en sneller leesbaar. Authentieker ook vermoedelijk. Daarom begrijp ik de talloze reacties die mijn vele besluiten en meningen ‘unverfrohren’ opriepen zo goed. Politieke taal is nogal eens verhullend, te rationeel en algemeen. In ons wets- en verantwoordingssysteem is helaas steeds minder ruimte voor bestuurlijk meer individuele toepassing. ‘Freies Ermessen’ heette dat in het Rijnlandse recht. Ik heb de terugkeer daarvan her en der bepleit, maar antiautoriteit lijkt drijfveer voor de meesten geworden. Bovendien is gelijkheid voor de wetgever een modewoord. Een vaak ter verantwoording geroepene, zoals ik, moet toch binnen die nauwe spelregels leven totdat ten minste de helft plus één die regels verandert. Dat klemmt soms, zeker als je gezicht kennelijk ook nog eens niet iedereen aanstaat. En ook al ben je nog zo tot compromis bereid.

Toch vraag ik aandacht voor de pagina’s hierna, waarop ik probeer in te gaan op de verborgen emoties achter krantenkolommen of tv-beelden. Daarin kan en wil ik geen redactie of fotoshopping achteraf toepassen, want vrije meningsuiting is mij lief, mits respectvol en als ik voor systematisch ge-

scheld geen prijs behoef toe te kennen... Ik hoop dat na lezing van wat hierna volgt niet een beeld ontstaat van een (te lang) praatje voor de vaak. Ook ik wilde en wil een betere wereld. Daarbij kun je zowel van zonden als van goede werken uit het verleden nog steeds iets leren. In het begin van mijn studie gingen we naar wat toen nog één Joegoslavië was. Daar en daarna werd ons jarenlang arbeiderszelfbestuur gepredikt. Weer later moest ik op managementcursus en leerden we hoe je Fokker zou kunnen reorganiseren, nadat ik eerder nog als bijbaantje op het Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium kaartjes had getypt met daarop de ervaringen met vleugels van de nieuwe F27/28 in windtunnels. De cursisten gingen in twee groepen uiteen met cameraregistratie vanaf een publieke tribune. De ene groep benoemde voorzitters van ondernemingsraden, directeuren, onderdirecteuren, stafhoofden, voorlichters, boekhouders, koffiejuffrouwen en nog veel meer. De andere groep schoof de tafels in een lange rij. Aan het ene hoofd iemand die A4'tjes uitdeelde en aan het andere uiteinde een prullenbak. Die anderen moesten in korte tijd zo veel mogelijk vliegtuigjes vouwen en degenen die direct uit de lucht vielen, gingen de prullenbak in. Toen de wekker ging was de eerste groep nog met de tribune in overleg, maar – eerlijk is eerlijk – de tweede had wel veel gepresteerd en toch ook niks verkocht. Geen van beiden hadden inkopers en verkopers in dienst.

Zo'n memory lane door het echte leven bewandelen we waarschijnlijk allemaal wel eens. Grote schrijvers leegden hun pennen in hun ontdekkingsstocht naar de hemel in Cuba of schreven anderszins die van hun voorouders driftig van zich af. De kunst is nu juist om geen abstract zero-beeld van onze samenleving te maken, maar iets wat meer figureert. Zo'n beeld probeer ik hierna te schetsen, soms door ergens de draak mee te steken. Een capriccio van onze nog grillig ogende toekomst, waarvan de veilingprijzen niet slechts nog door de happy few met miljarden kunnen worden betaald. Durf het gerust een geluid als van Music for the Millions te noemen dat middle of the road door het publiek domein schalt. Een gevoel dat je krijgt op een gezellig, want vol terras met fanfaregeschal langs de markt waar ondernemers, klanten en de marktmeester elkaar het licht in de ogen gunnen in plaats van elkaar met de middelvinger hoog verketteren.

Voor zo'n ode aan de kunst hoe morgen te bouwen haal ik herinneringen aan gisteren op, die ik uitstal in ons gezamenlijk openluchtmuseum van vandaag. Ik probeer een beeld te schetsen waarin gewone mensen herkennen dat ook ik worstel met het feit dat onze zo goed maar overgeorganiseer-

de samenleving robots en formuleren vooronderstelt waarin mensen zich alleen nog maar hun nummer of streepjescode moeten zien te herinneren. Daarom zijn allerlei kundige, besluitvaardige, verdienstelijke en moedige elites onmisbaar, hoe intensief er ook door de wereldgeschiedenis heen op hen gescholden wordt. Ik lijk misschien veel overhoop te halen, maar waardevolle zaken wil ik juist aan een wedergeboorte helpen. Van een boek lezen leer je immers meer dan als je erdoorheen bladert. Niks gaat vanzelf en wanneer je bloedt heb je meestal meer aan een verpleegkundige dan aan een verkiezingsprogramma. Aan een architect die je uit je ruimtenood helpt of een dominee uit je gewetensnood. Onze overbelaste overheid wil wel rechtvaardig bezig zijn en voor alles een oplossing beloven, maar nu ook de belastingdienst door de politieke bomen heen het oerbos niet meer ziet, moet er gekapt worden in aftrekjes hier, toeslagjes daar. En zelfs een barmhartige minister kan het leed van alle misdeelden op de wereld niet op onze schouders leggen. Een zo verscheiden land kan niet met een heggenschaar gelijk worden geknipt. En *footloose* bedrijvigheid of een World Wide Web beperken toch echt de spankracht van het Binnenhof. Of zetten een stadhuis op stellen. Misschien ben ik door lang op allerlei hoge stoelen te zitten geblindeerd geraakt, maar vanuit enige ervaring aan weerszijden van overheid en maatschappij bepleit ik wel wat meer overlaten aan de werkvloer. En daarenboven pleit ik tegelijk voor hersteld vertrouwen in de noodzaak van beperktere centrale (overheids)regie en ook daar ruimere maatschappelijke beroepservaring voor jong en oud. We struikelen tegenwoordig over de procesregisseurs, maar waar zit de inhoudelijke kennis?

Ik kreeg veel kansen in het leven en daarom laat ik anderen graag in mijn ervaringen delen. Centraal thema is wat mij betreft daarbij dat meer werken aan bouwkunst zowel plezierig als nuttig is voor de hele samenleving, mits degelijk uitgevoerd. Voor dit alles hoeft je geen miljoenen p.p. te betalen, maar verantwoordelijkheid en toenemende aansprakelijkheid voor non-stop openbare dienstbaarheid worden nu niet bepaald overbetaald. Een minister(-president) heeft nu eenmaal een andere, grotere verantwoordelijkheid dan een willekeurige corporatiedirecteur of vestigingsmanager van bijvoorbeeld Shell. Bovendien is het openbaar besturen geen optelsom van goed gevolgde procedures die enerzijds automatisch tot doelmatigheid leiden en anderzijds tot democratische tevredenheid. Daarvoor zijn de menselijke opvattingen en uitingen te verscheiden. Tijdens mijn studie ging mijn eerste scriptie over het uitbaggeren van de haven van Yerseke. Had Rijkswa-

terstaat dat ogenschijnlijk simpele klusje wel doelmatig en democratisch genoeg laten uitvoeren? Zo ja, dan zou het besluitvormingsproces langs een rechte lijn binnen de gestelde tijd in een grafiek uiteen kunnen worden gezet. Het feitenrelaas laat zich raden: een kronkelpad langs vissers die voor hun vangst vreesden, campinghouders voor een modderpoel, het waterbedrijf dat nog bruinere riolen voorzag, de gemeenteraad die spijt had van te weinig compensatiemaatregelen en de aannemer die met de brokken van een te lage prijs zat. Het echte, tragere leven tegenover de vlotte pennenstreek. Toch heb ik het in al dit soort omstandigheden nooit als scheldwoord ervaren dat ik meer bestuurder dan politicus zou zijn. Ik wil liever aan de knoppen zitten dan er slechts naar wijzen.

In 2011 belde toenmalig waarnemend CDA-partijvoorzitter Henk Bleker mij 's avonds laat onverwachts op. Hij kort: 'Je moet fractievoorzitter in de Eerste Kamer worden.' Ik, even kort: 'Ik lig te slapen, bel morgen maar.' Hij: 'Nee, ik moet het nu weten.' (Zo gaat dat vaker!) Ik weer: 'Ik zit nu in de bouw en dat zit lekker.' Hij: 'Dan vraag je maar of ze het goedvinden. Deze nevenfunctie kan er best nog bij.' Na een gaap ik: 'Maar Henk, je weet toch dat ik dat boek al gesloten heb? Bel nou morgen maar terug.' Janneke vroeg me wie en waarover het was. 'Moet je doen!' zei ze. Nu ik nog enig toezicht op het politieke gebeuren probeer te houden, is er wel eens herinnering aan gister, terwijl het debat alweer over morgen gaat. Het nieuwe Amsterdamse stadsbestuur wil toeristen gaan weren en krakers niet. Het wil zijn kolen-centrale kwijt en de stad voortaan van de wind laten leven. Ik schrijf het, hier aan zee met toekomstverblindend uitzicht op steeds meer windmolens als een kwallenplaag, wat pesterig op. Mag ik op mijn oude dag als nu gewone, gepensioneerde burger toch nog wel vragen wie dat gaat betalen en of die rekening wel buiten de bijzondere en jeugdige wallen van de Hoofdstad moet worden neergelegd? Enfin, niet alle leading questions zijn gewetensvragen, maar dat de zon voor niks opgaat is zelfs voor mensen met een laag IQ een retorisch antwoord!

Hierna gaat het over allerlei kwesties die ons aller maatschappelijke agenda vaak heftig hebben beroerd. Ik moest er niet alleen een mening over hebben, maar niet zelden ook mede een beslissing over nemen en daarmee de Bühne op. Dat voelt heus anders dan in beslotenheid privé ergens een mening over ten beste geven! Bezuinigingen, vragen over begin en einde van het leven, files en woningnood, de overlast van het gedogen, onzekerheden van de oude dag, de verkleuring van ons land, de versplintering van het politieke bestel. En zoveel meer. Soms zit je voor je het weet ook zelf in een

andere en ook veelbesproken ervaringswereld. Ook ik werd ernstig ziek en misschien wel arbeidsongeschikt. Maar meestal moet je in een bestuurskamer op zekere afstand forse beslissingen nemen. Over dat alles is veel meer te vertellen dan hierna gebeurt en ook door anderen is gedaan. Uit de ongeveer 45 jaar die ik op en rond het Binnenhof heb gebivakkeerd, heb ik vooral thema's opgepikt die van regelmatig terugkerend belang lijken. Leren we dan ooit van vroeger? Ook zaken passeren die je nieuwsgierig zouden kunnen maken of waarover ik bezorgd ben. En soms wil men gewoon weten: hoe kijk jij daar nu tegenaan?

Hier en daar valt echt wel een pagina over te slaan. Van een intensief en gevarieerd leven vallen immers vele dagboeken te maken. Dat heb ik zeker niet elke dag gedaan. Die waaruit ik wél rijkelijk citeer (vooral uit de periode van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering, wao), zijn illustratief voor soms zeer woelige perioden in het publieke bestel. Ze geven een inkijkje in die wereld vol ambitie, frustratie, cijfers en emoties die velen, zo niet allen, raken. En ook tijdens zo'n tumultueuze verbouwing moet de verkoop van het gehele assortiment landsbelang gewoon doorgang vinden. Wie toch de moeite neemt opvallende details daarover van toen nu na te lezen, zal onder meer ontdekken hoeveel thema's die ik aansnijdt nog altijd actualiteitswaarde hebben. En hoeveel collega's, interne en externe adviseurs, partijgenoten of andere bewoners van het Binnenhof voortdurend aan je jas hangen. Hoe beeldbepalend voorlichters en journalisten daarbij ook zijn in hun verlangen om vooral de winst-en-verliesrekening op te maken.

Wie wil doorlezen zal ook zien dat mijn talloze gesprekken met de doorwrochte en soms onnavolgbare Ruud Lubbers vaak tot eenzelfde beleidsopvatting leidden. En dus niet kunnen worden weggeschreven als een permanente oorlog om zijn plek in het Torentje, waarbij voortdurend een haan kraaide. Zeker, door zijn onverwachte wendingen in onze tevoren overeengekomen standpunten zijn er zo nu en dan ongemakken in onze samenwerking geweest. Hij en ik wilden de scheldpartijen van 'Stoker' niet publiekelijk eren, maar het kabinetsbesluit daarover 'had ook anders kunnen zijn', zei hij achteraf. Tijdenlang had ik een compromis tussen VVD en CDA over een nieuw omroepbestel met zijn instemming uitgewerkt en toch haalde hij er tijdens een kabinetsformatie een streep door. Ik heb ervan geleerd en er soms een heel klein beetje onder geleden. Daarover klaag ik echt niet, want wie kreeg zo veel kansen als ik daar? Wie niet tegen lijden in Den Haag kan, moet maar in Leiden op een terrasje blijven zitten. En Ruud Lubbers zal zich ongetwijfeld zijn eigen jonge bestuursjaren hebben herinnerd, wanneer hij mij

Hofvijver Den Haag.

in soms iets te grote vaart beleid zag verdedigen. Hij had er moeite mee om afscheid te nemen van wat hem zo na aan het hart lag. Eerlijk is eerlijk: ik ook een beetje. Ik begon jaren geleden ook al met een soort toekomstige nostalgie aan dit boek. Ik was mijn handen niet in onschuld. De tijdgeest wordt afgespoeld in de Hofvijver, maar niet weggespoeld hopelijk. Ik weet dat nieuwe generaties ook met de beste bedoelingen bezielde bezig zijn aan het Binnenhof. Er is voor mij geen reden tot weemoed, want het leven bracht ons gezin door alle ups-and-downs veel goeds. Daarom leef ik er nog steeds niet op los, maar geniet wel meer op tijd en ik ga er niet van uit dat de mens alleen maar slecht is. Ik heb mij voorgenomen mij te onthouden van later commentaar op wat mijn opvolgers her en der menen en doen. Dit boek is dik geworden, maar dat is het dan nu ook wel. Nog knipsels genoeg in het archief.

Vooraanzzitters en vooraanstaanders branden intussen steeds sneller op, ook in het bedrijfsleven. Collectief geheugen verdampt, ook al lijkt the cloud ervan verstopt. Gelukkig sta je er op een werkvloer niet alleen voor. Je moet jong al proberen te leren dat jouw mening (ook daar) niet de enige is, ook al denk je nog zo geleerd te zijn. In het openbaar bestuur bijvoorbeeld zorgen dagelijks een kleine 300.000 personen voor voorbereiding en uitvoering van plus toezicht op beleid. Dat cijfer omvat rijksambtenaren inclusief die bij

gemeenten, provincies, rechters en waterschappen, maar exclusief zo'n 500.000 mensen in onderwijs en wetenschappen, exclusief ook zo'n 125.000 mannen en vrouwen bij defensie en politie en ook exclusief de gehele zorg-sector. Alleen al daarom is voor een al te groot ego in ons democratisch staatsbestel geen plek, hoe vaak je ook de (sociale) media moge halen. Wie erover klagen wil dat de 'wig' – dat is het verschil tussen brutoloon en nettoloon – nogal groot is, kan in genoemde aantallen medewerkers een verklaring vinden. Historisch gezien zijn zij niet zelden op verzoek van de volksvertegenwoordiging aan het werk gezet. Achtereenvolgende volksvertegenwoordigingen zijn in de loop der jaren – althans tenminste bij (krappe) meerderheden – veeleisender geworden. Of beter geformuleerd: de bescheiden bereidheid van volk en volksvertegenwoordiging om zichzelf beperkingen op te leggen bij wat aan de overheden wordt gegeven dan wel gelaten vormt ook een bron van maatschappelijke ergernis. Toen ik zo'n beetje mijn eerste stapjes in het overheidsbestel begon te zetten, bedroegen de jaarlijkse rijksuitgaven per inwoner 1651 euro, in 2017 was dat opgelopen tot 13.787 euro. De staatsschuld liep in diezelfde periode op van 1088 euro per inwoner naar 21.176 euro. Daarover wordt jaarlijks ongeveer evenveel rente betaald als voor de totale politiezorg. Uiteraard moesten de totale rijksbelastingbetalingen dienovereenkomstig stijgen: van 997 euro gemiddeld per inwoner in 1970 naar 9942 euro in 2017.

Ik noem deze cijfers hier en nu slechts om aan te geven hoe ingewikkeld het is geworden om veranderingen aan te brengen in wat we in dit land collectief regelen en wat er aan de maatschappij zelf wordt overgelaten. Laten we blij zijn dat er nog altijd een fors aantal degelijke mensen geïnteresseerd is en blijft in de publieke dienst. Daarbij maak ik me wel zorgen over de veel te beperkte instroom vanuit maatschappelijke praktijkfuncties, zowel instellingen als het bedrijfsleven. Daardoor worden wederzijds begrip en vertrouwen niet bevorderd. Ook kan ik mij na al die jaren publieke ervaring niet aan de indruk onttrekken dat de politieke voorkeuren binnen het (top) apparaat minder breed gespreid zijn geraakt. Voeg bij dat alles een zeer groot aantal niet-stemmers en de ondanks vele beloften van het tegendeel nog steeds toenemende complexiteit van de regelgeving, en het recept voor wantrouwen, teleurstelling en afkerigheid ligt midden op de vergadertafel van de toekomst.

Dat is niet simpelweg op te lossen met een referendum hier en een referendum daar. Immers, de wensen van onze sterk gediversificeerde bevolking zijn daarvoor te gevarieerd geworden, de wenselijke ruimte voor eigen